

POCZĄTKI POMORSKICH KATEDR

Grzegorz Wejman*

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego

Wstęp

Katedra w tradycji chrześcijańskiej jest świątynią o symbolicznym znaczeniu. Oznacza ona (gr. *kathedra* – krzesło, siedziba) kościół biskupa diecezjalnego (łac. *ecclesia cathedralis*), arcybiskupa (archikatedra) lub patriarchy (kościół patriarchalny). Była i jest matką wszystkich kościołów diecezji, tu konsekruje się nowego biskupa, tu odbywa się jego ingres i odprawia się uroczystą liturgię pontyfikalną. Z biegiem wieków stała się miejscem pochówku biskupów diecezjalnych. Termin „katedra” odnosi się również do konkatedry oraz prokatedry. Niekiedy katedra jest zwyczajową nazwą głównego kościoła miasta¹.

Miniona 1050. rocznica chrztu Polski znalazła swoje szczególne miejsce w przestrzeni Poznania, Gniezna czy też Ostrowa Lednickiego, ale rozszerzyła się również nad Odrę i Bałtyk. Kiedy powstało biskupstwo w Poznaniu, jej rządca rozciągał swoją jurysdykcję na cały kraj, czyli aż po Wolin. Kiedy zaś powstała metropolia gnieźnieńska, w jej skład weszło pierwsze biskupstwo pomorskie w Kołobrzegu. To tutaj, jak również później w Wolinie, a przede

* Ks. Grzegorz Wejman – profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Szczecińskiego, prodziekan Wydziału Teologicznego US, kierownik katedry Historii Kościoła i Patrologii na Wydziale Teologicznym US; red. nac. „Kościoła nad Odrą i Bałtykiem”, „Colloquia Theologica Ottoniana”; zajmuje się historią Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Środkowym Nadodrzu; e-mail: gwejman@knob.pl.

¹ Termin ten oznacza również podwyższenie w prezbiterium kościoła katedralnego, na którym jest umieszczony tron dla biskupa diecezjalnego. Katedra jest też jednostką organizacyjną wyższej uczelni, tak nazywa się także pulpit dla wykładowcy.

wszystkim w Kamieniu Pomorskim należy szukać początku pomorskich katedr.

Katedry kołobrzaska i wolińska miały swoją bardzo krótką historię, stąd też literatura dotycząca ich dziejów jest wyjątkowo skąpa², a o katedrze kamieńskiej pisali zarówno historycy niemieccy: L. Kücken³, R. Spuhrmann⁴, H. Eggert⁵, W. Ohle⁶, W. Lüpke⁷, W. Borchers⁸, jaki i polscy: W. Stępiński⁹, R. Kostynowicz i G. Chmarzyński¹⁰, H. Drażkowski, M. Roznerska¹¹, H. Dziurla¹², J. Kochanowska¹³, M. Szczęśny¹⁴, S. Skibiński¹⁵, G. Wejman¹⁶.

Jednakże ciągle pozostaje wiele problemów badawczych w związku z ich historią. Niniejszy artykuł ukazuje trudne dzieje powstawania najważniejszych świątyń na Pomorzu.

² M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne*, Szczecin 2007 (wraz z bogatą bibliografią na s. 232–266); L. Leciejewicz, *Gdzie zostały umieszczone pierwsze siedziby biskupie na Pomorzu?*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu*, red. L. von Zitzewitz, Kulice 2001, s. 17–34; L. Leciejewicz, *Kołobrzeg – siedziba biskupa Reinberna w 1000 roku*, w: *Memoriae amici et magistri*, red. M. Drewicz, W. Mrozowicz, R. Żerelik, Wrocław 2001, s. 37–43; S. Rosik, *Reinbern – Salsae Cholbergensis aecclesiae episcopus*, w: *Salsa Cholbergensis. Kołobrzeg w średniowieczu*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2000, s. 85–93; L. Leciejewicz, *Czy biskup Reinbern budował katedrę w Kołobrzegu?*, „Archeologia Historica Polonia” 15 (2005), s. 59–67.

³ L. Kücken, *Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und Beiträge zur Geschichte des Camminer Dom-Kapitels*, Cammin 1889.

⁴ R. Spuhrmann, *Die Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und des Camminer Domkapitels*, Kammin 1924; tenże, *Der Camminer Dom*, Cammin 1922.

⁵ H. Eggert, *Der Dom zu Kammin*, Geifswald 1935.

⁶ W. Ohle, *Do dziejów katedry w Kamieniu Pomorskim*, „Materiały Zachodniopomorskie” 5 (1959), s. 331–377.

⁷ W. Lüpke, *Die Gründung der Domkirche zu Kammin*, „Baltische Studien AF” 26 (1876), s. 1–25.

⁸ W. Borchers, *Der Kamminer Domschatz*, Stettin 1934.

⁹ W. Stępiński, *Kamień Pomorski w XII i XIII wieku*, Warszawa–Poznań 1975.

¹⁰ R. Kostynowicz, G. Chmarzyński, *Katedra św. Jana Chrzciciela w Kamieniu Pomorskim. Przewodnik*, [b.m.r.w.]; R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr (Z dziejów konserwatora zabytków sakralnych w Polsce północno-zachodniej)*, Szczecin 1999; tenże, *Katedra w Kamieniu Pomorskim. Informator*, Wrocław 2001.

¹¹ H. Drażkowski, M. Roznerska, R. Kostynowicz, *Prace konserwatorskie w katedrze kamieńskiej w latach 1962–1963*, „Materiały Zachodniopomorskie” [1964] 10 (1965), s. 417–425.

¹² H. Dziurla, *Zabytki Kamienia Pomorskiego*, „Szczecin” 4–5 (1958), s. 49–64.

¹³ J. Kochanowska, *Skarby Katedry w Kamieniu Pomorskim*, Szczecin 2004.

¹⁴ J. Kochanowska, M. Szczęśny, G. Wejman, *Organy katedry w Kamieniu Pomorskim*, Szczecin 1996.

¹⁵ S. Skibiński, *Katedra w Kamieniu Pomorskim*, Poznań 2002.

¹⁶ G. Wejman, *Kamień Pomorski – miasto zabytków*, Wrocław 2004.

1. Katedra kołobrzaska

1.1. Zjazd gnieźnieński i biskup Reinbern

Przyjęcie przez Polskę chrztu w 966 roku otworzyło naszą granicę na wiarę katolicką i kulturę zachodnią. Dwa lata później (968) mieliśmy już biskupstwo w Poznaniu¹⁷, a jej pierwszy biskup, Jordan, posiadał jurysdykcję na całą Polskę. Trwałym zaś skutkiem zjazdu gnieźnieńskiego w 1000 roku¹⁸ było założenie metropolii gnieźnieńskiej¹⁹, w której skład weszło biskupstwo w Kołobrzegu. W tym czasie Kołobrzeg, jako gród istniejący od IX wieku, nabrał cech wczesnomiejskich i stanowił ważny ośrodek polityczny i gospodarczy na Pomorzu²⁰. Zatem wybór Kołobrzegu na siedzibę biskupią świadczy o tym, jak ważne zadanie stawiali przed miastem pierwsi Piastowie w decydującym dla chrystianizacji ziem polskich okresie, na przełomie I i II tysiąclecia, kiedy tworzyli podstawy nowego porządku społeczno-politycznego i cywilizacyjnego²¹.

Pierwszym biskupem nowego biskupstwa został Reinbern²². Urodził się on ok. 965 roku w Hasegau w Turyngii²³. Możliwe, że wykształcenie uzyskał

¹⁷ J. Nowacki, *Początki biskupstwa poznańskiego*, Poznań 2000; M. Banaszak, *O początkach biskupstwa poznańskiego dyskusyjnie*, Poznań 2002.

¹⁸ J. Hauziński, *Synod gnieźnieński roku 1000 a ideologia cesarskiego uniwersalizmu*, w: *Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors*, s. 41–63.

¹⁹ W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 118–132.

²⁰ Słowo „Pomorze” oznacza teren rozciągający się „po morze”, patrząc od Noteci, albo też krainę leżącą „wzdłuż morza”. Istotnie nazwa ta określała teren położony pomiędzy Wisłą, Odrą i Notecią. Od najdawniejszych czasów teren ten był miejscem ścierania się różnych wpływów politycznych: polskich, niemieckich, skandynawskich i połabskich. Dokument *Dagome iudex* wskazuje, że Pomorze Zachodnie znajdowało się w granicach Polski. Mieszko, oddając ok. 990–991 r. swój kraj pod opiekę papieżowi, określił właśnie granice swego państwa na zachodzie wzdłuż rzeki Odry, a na północy wzdłuż morza (*mare longum*). Por. G. Labuda, *Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych*, Poznań 1974, s. 48–49.

Już jednak w XII w. w żywotach św. Ottona z Bambergu nazwą tą określano tereny położone na zachód od Odry, aż do miejscowości Dymin (dzisiejsze Niemcy). Ostatecznie znaczenie nazwy Pomorze ukształtowało się w XIII i XIV w., kiedy to książęta z dynastii Gryfitów zdobywają Rugię, tracąc jednak na rzecz Brandenburgii wiele terytoriów na południu i południowym zachodzie. Dzisiaj obszar nadodrzański nazywamy Pomorzem Zachodnim lub Szczecińskim, a nadwiślański Pomorzem Wschodnim. Tak więc Pomorze Zachodnie obejmuje w całości obszar należący do Polski, z wyjątkiem niewielkiego terytorium na zachód od Odry, leżącego w okręgach Rostock i Brandenburgia.

²¹ *Kołobrzeg. Wczesne miasto nad Bałtykiem*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Warszawa 2007, s. 317.

²² H. Holzapfel, *Reinbern, pierwszy biskup Pomorza*, w: *W 1000-lecie powstania biskupstwa w Kołobrzegu*, red. I. Jeż, Koszalin 2000, s. 13–46.

²³ „Urodzony w kraju zwanym Hassegun i wykształcony w naukach wyzwolonych przez roztropnych mistrzów, doszedł – jak sądzę – zasłużenie do godności biskupiej” (Thietmar, *Kronika Thietmara*, z łac. przetłumaczył, wstępem poprzedził i komentarzem opatrzył M.Z. Jedlicki, Biblioteka Tekstów Historycznych, t. 3, Poznań 1953, VII, 72).

w szkole katedralnej w Magdeburgu, przygotowującej misjonarzy do nawracania Słowian. Około 990 roku przyjął święcenia kapłańskie w Magdeburgu lub w Merseburgu, a sakrę biskupią najprawdopodobniej w Rzymie w 999 roku lub w 1000 roku w Gnieźnie²⁴.

Natomiast niewiele wiemy o jego posłudze biskupiej. Nie wiemy też, gdzie i ilu ochrzcił Pomorzan. Biskupstwo kołobrzeskie miało promieniować na północno-zachodnie, pogańskie jeszcze, plemiona słowiańskie i krzewić wśród nich wiarę oraz obyczaje katolickie, a przez to służyć również umocnieniu państwowości polskiej nad Bałtykiem. Profesor Gerard Labuda zaznacza, że w jego granicach znalazło się całe geograficzne Pomorze, pomiędzy dolną Wisłą na wschodzie, dolną Odrą na zachodzie i linią pustki osadniczej nad Notecią i Wartą na południu²⁵. Biskup merseburski Thietmar stwierdza: „Brak zarówno wiedzy, jak i mowy [...] – ale dodaje kronikarz – wiele zdołał Reinbern na powierzonym sobie stanowisku” i dalej: „Niszczył i palił świątynie z posągami bożków i oczyścił morze zamieszkane przez złe duchy, wrzuciwszy w nie cztery kamienie pomazane olejem świętym i skropiwszy je wodą święconą”²⁶.

Niestety, w wyniku wojen polsko-niemieckich (1002–1018) doszło do reakcji pogańskiej. Biskup opuścił Kołobrzeg ok. 1013 roku²⁷ i wrócił do Gniezna²⁸. Tam został nominowany na kapelana nieznannej z imienia córki Bolesława Chrobrego, poślubionej księciu kijowskiemu Świętopełkowi I Przekłętemu²⁹. W tym też roku towarzyszył jej w misji dyplomatycznej do Kijowa, gdzie wkrótce został uwięziony przez księcia kijowskiego Włodzimierza

²⁴ W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce...*, s. 126.

²⁵ G. Labuda, *Początki diecezjalnej organizacji kościelnej na Pomorzu i na Kujawach w XI i XII wieku*, „Zapiski Historyczne” 3 (1968), s. 19–29; K. Dola, *Kołobrzeskie biskupstwo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 427.

²⁶ Thietmar, *Kronika Thietmara*, VII, 72; P. Jasienica, *Polska Piastów*, Warszawa 1990, s. 76–77.

²⁷ Chociaż L. Leciejewicz (*Gdzie zostały umieszczone pierwsze siedziby biskupie na Pomorzu?*, s. 20) i S. Rosik (*Reinbern – Salsae Cholbergensis ecclesiae episcopus*, s. 85–93) uważają, że między 1005 a 1012 r. przydzielono go do świty córki władcy polskiego, wydanej za mąż za Świętopełka. W 1012 r. biskup został w Kijowie wraz z parą młodych małżonków uwięziony i rychno umarł. S. Rosik podaje nadto, że bp Reinbern już w sierpniu 1004 r. znalazł się z Bolesławem Chrobrym w Pradze.

²⁸ G. Labuda (*Początki diecezjalnej organizacji kościelnej na Pomorzu i na Kujawach w XI i XII wieku*, „Zapiski Historyczne” (1968) 3, s. 29–34) stwierdza, że opuszczenie w 1013 r. Kołobrzegu przez Reinberna świadczy o załamaniu się jego jurysdykcji w diecezji kołobrzeskiej, ale kiedy ona upadła, tego stwierdzić się nie da. Tym bardziej nie można mówić, że w tym czasie na całym Pomorzu załamała się zwierzchność piastowska. K. Dola (*Kołobrzeskie biskupstwo*, kol. 427) podaje, że bp Reinbern był wysłany z poselstwem na Ruś w 1010 r.

²⁹ Był on księciem kijowskim w l. 1015–1019.

I Wielkiego (978 – 15 lipca 1015) i przed 1015 rokiem umiera w więzieniu kijowskim w wieku ok. 54 lat³⁰.

1.2. Świątynia katedralna

Sądząc po zjeździe gnieźnieńskim, istniał tutaj najstarszy kościół na tych ziemiach, i to od razu katedralny. Hipoteza ta oparta jest na jednym tylko źródle pisanym, które stanowi przekaz biskupa merseburskiego Thietmara, relacjonującego ten zjazd – wśród trzech sufragani metropolii gnieźnieńskiej na pierwszym miejscu wymienia: *Reinbernus, Salsae Cholbergiensis aecclesiae episcopus* (Reinbern, biskup kościoła Soli Kołobrzesckiej)³¹. To pierwsze biskupstwo dla Pomorza Zachodniego ufundował Bolesław Chrobry, a erygował je papież Sylwester II³².

Trudno jest zakładać, by biskup nie dysponował jakimkolwiek kościołem. Profesor Marian Rębkowski, archeolog, w swojej książce wspomina o badaniach archeologicznych w Kołobrzegu w latach 1954–1958 oraz w 1997, które stwierdziły, że centrum osadnictwa kołobrzesckiego stanowił gród (dzisiaj Budzistowo) wzniesiony w końcu IX wieku na wyniesieniu prawego brzegu Parsęty, ok. 4 km na południe od ujścia rzeki do morza³³. Być może tutaj znajdowało się miejsce przedchrześcijańskiego kultu, a na przełomie X i XI wieku na północ od grodu powstała pierwsza osada podgrodowa.

Bardzo prawdopodobne, że właśnie wewnątrz grodu, we wschodniej części majdanu, w najwyższej partii wzgórza grodowego powstał kościół. We wskazanym miejscu podczas badań archeologicznych znaleziono m.in. zdobioną reliefem płytkę ceramiczną i płytkę kamienną – przedmioty, które mogły pochodzić z wystroju tegoż kościoła. Możemy zatem przypuszczać, że w 1000 roku lub też zaraz po nim zaczęto tutaj wznosić pierwszą świątynię katedralną³⁴. Budowla nie przetrwała czasów oderwania Pomorza od Piastów. Jak podaje ks. prof. Kazimie-

³⁰ H. Holzapfel, *Reinbern, pierwszy biskup Pomorza...*, s. 23–24.

³¹ Thietmar, *Kronika Thietmara IV*, 45. Prof. Lech Leciejewicz (*Gdzie zostały umieszczone pierwsze siedziby biskupie na Pomorzu?*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu*, red. L. von Zitzewitz, Kulice 2001, s. 19) następująco tłumaczy nazwę *Salsae Cholbergiensis*: „Sól koło brzegu” i uważa, że później uległa ona skróceniu. Zob. również ks. Lech Bończa-Bystrzycki, *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w granicach diecezji koszalińsko-kołobrzesckiej (X–XX/XXI wiek)*, Koszalin 2012, s. 27.

³² B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 18 (1969), s. 338.

³³ M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 24.

³⁴ Tamże.

rza Dola, mogła trwać do 1022 roku – kiedy w Polsce doszło do prześladowań chrześcijan, lub do 1025 roku – do kryzysu państwowego po śmierci króla Bolesława Chrobrego³⁵.

Rodzi się też pytanie dotyczące wezwania pierwszej katedry. Niestety, w tym przypadku brak podstaw, by uznać niezachowaną – *capella Santi Petri*, powstałą dość wcześnie wewnątrz grodu, a wzmiankowaną dopiero dwukrotnie na początku XIV wieku³⁶ – za powiązaną w jakikolwiek sposób z pierwszą świątynią, chociaż właśnie to wezwanie miałoby dotyczyć pierwszej pomorskiej świątyni³⁷.

Ponadto prof. M. Rębkowski, opierając się na odkryciach archeologicznych, podaje, że w Kołobrzegu rozpoczęto wznoszenie murowanej świątyni. Potwierdza to również prof. Lech Leciejewicz, który uważa, że chodziło tutaj o większe założenie sakralne³⁸. Jest to tym bardziej istotne, ponieważ wszystkie kościoły powstałe w latach 1124–1128, w czasie misji św. Ottona, były drewniane³⁹. Wynikało to zapewne z braku czasu bamberskiego biskupa, by uczestniczyć w dziele chrystianizacyjnym, gdyż zaraz po chrzcie św. stawiano kościół i misjonarz go konsekrował: *Quibus baptizatis diversis in locis, aecclesias construxit et consecravit*⁴⁰. Świątynie te były zresztą niewielkimi konstrukcjami, niewyróżniającymi się zbyt kubaturą (kościół w Lubiniu miał wymiary: 10 m x 7 m)⁴¹ i surowcem od otaczających je budowli świeckich, poza najpewniej wieńczącymi je krzyżami i zawieszonymi przed nimi dzwonami⁴². Krzyże, podobnie jak relikwie, szaty, księgi i naczynia liturgiczne, zostały na Pomorze przywiezione w orszaku biskupa bamberskiego.

³⁵ K. Dola, *Kołobrzeshire biskupstwo*, kol. 427; C. Deptuła, *Biskupstwo w Kołobrzegu – problem upadku*, STNKUL 18 (1970), s. 94–99; B. Kumor, *Granice...*, s. 338.

³⁶ Pommersches Urkundenbuch, t. 4, cz. 1, 2089, lata 1301–1306 (red. G. Winter), Stettin 1902; t. 4, cz. 2, 2566, lata 1307–1310 (red. G. Winter), Stettin 1903.

³⁷ Taki tytuł nadawał pierwszej kołobrzeshire: T. Silnicki, *Początki chrześcijaństwa i organizacji kościelnej na Pomorzu*, w: tenże, *Z dziejów Kościoła w Polsce*, Warszawa 1960, s. 105–200.

³⁸ L. Leciejewicz, *Czy biskup Reinbern budował katedrę w Kołobrzegu?*, s. 83.

³⁹ M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 83.

⁴⁰ *Sancti Ottonis Episcopi Babenbergensis Vita Priefligensis*, wyd. J. Wikarjak, MPH, seria 2, t. 7, cz. 1, Warszawa 1966 (dalej: VP), II, 1; S. Rosik, *Ecclesiae de ramis arborum, ut novella tunc plantatio exigebat, construxit. Pierwsze pomorskie kościoły w świadectwie o misyjnych dokonaniach św. Ottona Bambergu (XII wiek)*, w: *Kościoły w dobie chrystianizacji*, red. M. Rębkowski, Szczecin 2016, s. 207.

⁴¹ M. Rębkowski, *Ecclesia Santi Nicolai w Lubinie. Kościół godowy z doby pomorskich misji Ottona z Bambergu*, w: *Kościoły w dobie chrystianizacji*, s. 235.

⁴² M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 82.

1.3. Świątynia Ottonowa i inne kościoły Kołobrzegu

Dalsze dzieje świątyni kołobrzeszkiej, ale już nie katedralnej, gdyż biskupstwo to przestało istnieć, wiąże się z misją św. Ottona z Bambergu⁴³. Wówczas Kołobrzeg był już rozległym zespołem osadniczym o charakterze wczesnomiejskim, w którego skład wchodziły oprócz grodu dwa podgrodzia (północne, o pow. ok. 2,6 ha, i południowe, o pow. ok. 1,3 ha)⁴⁴ i kilka osad otwartych, położonych na przeciwległym brzegu rzeki Parsęty. Stał się też siedzibą kasztelana, a na jego znaczenie wydatnie wpłynęła warzelnia soli oraz funkcjonowanie targu i karczmy, co potwierdza bulla papieska z 1140 roku.

W czasie pobytu Ottona w Kołobrzegu, najprawdopodobniej na początku 1125 roku, powstał kościół pw. Najświętszej Maryi Panny⁴⁵. Jego budowa była na tyle zaawansowana, że pochowano w nim, w grobowcu na środku⁴⁶, jednego z towarzyszy Ottona z misji, diakona Hermana, który utopił się Parsę-

⁴³ Dwie wyprawy misyjne bp. Ottona z Bambergu na Pomorze, w l. 1124–1125 i 1128, doczekały się olbrzymiej liczby różnych studiów i opracowań. Biografie Ottona: *Relatio de piis operibus Ottonis episcopis Bambergensis* [powstała w 1139 r.], Hanower 1888, t. 15, cz. 2, s. 1151–1166; *Sancti Ottonis Episcopi Babenbergensis Vita Priestligensis*, wyd. J. Wikarjak, MPH, seria 2, t. 7, cz. 1, Warszawa 1966 (napisane w l. 1140–1146, a niektórzy podają, że w 1151/1152. Mnich z Prüfening – anonimowy autor, jest identyfikowany z bibliotekarzem Wolfgerem); *Ebonis, Vita Sancti Ottonis Episcopi Babenbergensis*, wyd. J. Wikarjak, MPH, seria 2, t. 7, cz. 2, Warszawa 1969, I, 1 (dalej: Ebo; napisane między 1151 a 1159 r. Ebon, zm. w 1163 r., uwypuklał świętość Ottona, biorąc za podstawę relacje kapłana Udalryka); *Herbordi, Dialogus de Vita Ottonis Episcopi Babenbergensis*, wyd. J. Wikarjak, MPH, seria 2, t. 7, cz. 3, Warszawa 1974, III, 32 (dalej: Herbord; napisane w 1159 r.; Herbord z Michelsbergu, zm. w 1167 r., podkreślał sukcesy misji, a opierał się na relacjach kleryka Sefrida).

Należy tutaj może jeszcze przywołać książki dwóch profesorów: E. Rymar, *Święta Studnia, czyli misyjne dzieło Patrona Pyrzyce św. Ottona, biskupa bamburskiego i pamięć o nim poprzez wieki*, Pyrzyce 2006; S. Rosik, *Conversio gentes Pomeranorum. Studium świadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*, Wrocław 2010. Podają oni bardzo obszerną literaturę dotyczącą osoby i posługi biskupa bamburskiego św. Ottona.

Otton z Bambergu, kończąc drugą wyprawę misyjną 18 grudnia 1128 r., założył 14 kościołów w 12 miejscowościach: w Pyrzycach, Szczecinie (2), Gardzcu (obecnie Garz w pow. Wolgast – okręg Rostock lub według niektórych – Garz na wyspie Uznam), Wolinie (2), Lubiniu, Kłodzkiem (nazwę tę łączy się z dzisiejszym Kłodkowem, wsią położoną nad Regą, 5 km na południe od Trzebiatowa), Kołobrzegu, Białogardzie, Uznamiu (Usedom), Wołogoszcy (Wolgast), Choćkowie (Gützkow) oraz księżęcym Kamieniu Pomorskim, i ochrzcił tylko w pierwszej wyprawie misyjnej ponad 22 tys. pogan. Zob. VP II, 20.

⁴⁴ *Kołobrzeg. Wczesne miasto nad Bałtykiem*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Warszawa 2007, s. 309.

⁴⁵ VP II, 20: „ubi [...] ecclesiam construxit, quam In honore beate mariae semper virginis consecravit”, a także Ebo II, 18 i Herbord II, 38. Stanisław Rosik (*Conversio gentes Pomeranorum...*, s. 332) podaje, że maryjny tytuł kościoła należy odczytywać jako rezultat polskich wpływów na kształtowanie nowej przestrzeni sakralnej.

⁴⁶ S. Rosik, *Conversio gentes Pomeranorum...*, s. 331.

cie⁴⁷. Kościół ten prawdopodobnie był zbudowany z drewna. Wzmiankowano go jeszcze w 1176⁴⁸ i 1195 roku⁴⁹, a być może, że już w 1176 roku, a najpóźniej przed 1219 rokiem, powstała przy nim kapituła kolegiacka⁵⁰. Po lokacji miasta w 1255 roku⁵¹ i po przeniesieniu kapituły do nowego Kołobrzegu, przy dawnej kolegiacie powstał w 1277 roku klasztor benedyktynek⁵². Z dokumentu z 1278 roku dowiadujemy się, że kościół NMP położony był na podgrodzium, przylegającym do grodu od strony północnej⁵³. Przy tym kościele wzniesiono w latach 1222–1225 kościółek św. Janów⁵⁴; ze względu na małą kubaturę nazywany był kaplicą: *capella beati Johannis evangeliste apud Colberch*⁵⁵. Dowiadujemy się o nim w związku z przekazaniem go przez księżne Ingardę i Mirosławę w użytkowanie benedyktynom z wielkopolskiego Mogilna⁵⁶. Świątynia była położona na północnym skraju podgrodzia.

Historia obecnej kołobrzesckiej konkatedry sięga przełomu XIII i XIV wieku. Niedługo po lokacji miasta, w nowym Kołobrzegu (1255), zbudowano kościół pw. św. Mikołaja, który znajdował się w okolicach obecnego prezbiterium bazyliki. Po 1280 roku rozpoczęto tutaj budowę kolegiaty pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (Maria Gloriosa)⁵⁷. W 1321 roku już w nowo ukoń-

⁴⁷ Prawdopodobnie miało to miejsce 21 grudnia 1125 r. Zob. S. Rosik, *Conversio gentes Pomeranorum...*, s. 331, przypis 1408.

⁴⁸ Pommersches Urkundenbuch, t. 1, 70, lata 786–1253 (red. R. Klempin), Szczecin 1868.

⁴⁹ PUB I, 126.

⁵⁰ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, t. 1, Stettin 1924, s. 313 i n.; zob. również J. Knopek, *Od kapituły kolegiackiej do prepozytury terytorialnej. Na podstawie kołobrzesckiej organizacji kościelnej (II poł. XII – pocz. XIV w.)*, w: *Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors*, s. 107–117.

⁵¹ Książę pomorski Warcisław III i biskup kamieński Herman von Gleichen założyli nowy Kołobrzeg, wydając dokument lokacyjny na prawie lubeckim z datą 23.05.1255.

⁵² PUB I, 1068.

⁵³ PUB I, 1101.

⁵⁴ M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 82.

⁵⁵ Pommersches Urkundenbuch, t. 2, 1219, lata 1254–1278 (red. R. Prümers), Stettin 1881.

⁵⁶ PUB I, 214: „[...] ecclesia sanctorum Johannis baptiste et Johannis evangeliste, que In Colberch”.

⁵⁷ P.T. Mielczarek, *Kołobrzescka konkatedra*, „Koszalińsko-Kołobrzesckie Wiadomości Diecezjalne” 6–8 (1975), s. 191 i n.; H. Kroczyński, *Kołobrzescka konkatedra*, Kołobrzeg 1986, s. 5; R. Knapiński, *Ikonoграфия patrocinum konkatedry w Kołobrzegu*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu*, red. L. von Zitzewitz, Kulice 2001, s. 131, 135. Budowa kolegiaty była najważniejszą i sztandarową inwestycją miasta. Po założeniu fundamentów przystąpiono do wznoszenia murów trzynawowej hali i bloku wieżowego. Zapewne budowa była prowadzona etapami. Było to związane z dużymi nakładami finansowymi, jakich wymagała realizacja tak wspaniałej świątyni, a także z poszukiwaniem dalszych środków na budowę.

czonym kościele została odprawiona pierwsza Msza św.⁵⁸ Kolejne 200 lat dziejów tejże świątyni to okres jej upiększania oraz rozbudowy.

1.4. Białogard, siedzibą biskupa?

Rodzi się pytanie, czy po upadku biskupstwa kołobrzesckiego pojawiło się jeszcze w XI wieku na tych ziemiach nowe biskupstwo. Według hipotezy Pierre'a Dawida, występujący w przekazie *Kroniki* Galla Anonima „Franco Poloniensis episcopus”⁵⁹ – na przełomie wieków XI i XII – miał być biskupem pomorskim z siedzibą w Białogardzie⁶⁰. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że w tym czasie Białogard, będący punktem środkowym całej krainy⁶¹, uchodził za „miasto królewskie i znakomite”⁶². Tak też uważa ks. prof. Kazimierz Dola – jego rządy przypadały na lata 1075–1080⁶³. Byłaby to wtórna próba chrystianizacji Pomorza i założenia tam diecezji za czasów panowania Władysława Hermana (1079–1102). Jednakże działalność jego nie pozostawiła jakichś trwałszych śladów. Powszechnie jednak przyjmuje się biskupa Franko za ordynariusza poznańskiego⁶⁴.

2. Katedra wolińska

2.1. Początki kościoła i katedry

Po ważnych religijnie wydarzeniach dla Pomorza z początku drugiego tysiąclecia na kolejne tak znaczące trzeba było czekać prawie sto lat – do misji św. Ottona. Wówczas kościelnie Wolin zaczął odgrywać istotną rolę.

W tym czasie był on „republiką miejską”, wielkim wczesnomiejskim zespołem osadniczym, składającym się z kilku członów, z których najważniejszy znajdował się najpewniej na Starym Mieście. Mimo że wkrótce po misji św. Ottona utracił swoją niezależność na rzecz księcia, to jednak pozostał ważnym ośrodkiem

⁵⁸ Kolegiata kołobrzescka została wzniesiona jako trzynawowa hala bez prezbiterium, z jedną wieżą od południowego zachodu. Dach kościoła kryty był dachówką.

⁵⁹ Por. Gall Anonim, *Kronika polska*, przekł. M. Plezia, Wrocław 1989, s. 58, przypis 4.

⁶⁰ B. Kumor, *Granice...*, s. 338.

⁶¹ Gall Anonim, *Kronika polska*, s. 109–110.

⁶² L. Leciejewicz, *Kołobrzeg w okresie wczesnofeudalnym (do roku 1255)*, w: *Dzieje Kołobrzegu (X–XX wiek)*, t. 14, red. H. Lesiński, Biblioteka Słupska, Poznań 1965, s. 22; R. Dziemba, *Kościół katolicki w Kołobrzegu na tle przemian społeczno-politycznych w latach 1945–1990*, Kołobrzeg 2006, s. 12.

⁶³ K. Dola, *Białogard*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 366.

⁶⁴ W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce...*, s. 148–149.

administracyjnym i gospodarczym księstwa, z siedzibą kasztelana oraz targiem i karczmą.

Stąd też tutaj misjonarz wniósł dwie świątynie. Jedną w miejscu pogańskiej świątyni w rejonie grodu, a drugą poza sferą zwartego osadnictwa wczesnomiejskiego. Jak podaje jeden z biografów Ottona – Herbord⁶⁵ – w obu przypadkach bamberski biskup poświęcił początkowo tylko ołtarze i prezbiteria.

Kościół pw. św. Michała Archanioła – Ebon wspomina także o tytule św. Piotra⁶⁶ – został zbudowany *ante portam civitatis*⁶⁷. Znajdował się on na wzniesieniu, ok. 200 m na zachód od miasta, a przy nim usytuowano cmentarz. Niestety, nie zachował się do dnia dzisiejszego⁶⁸, spłonął w czasie oblężenia Wolina w 1659 roku⁶⁹.

Drugi woliński kościół, pw. św. Wojciecha i św. Jerzego⁷⁰, został wzniesiony w miejscu pogańskiej kąciny, na terenie zalewowym⁷¹ na południowym skraju Starego Miasta. Autorzy żywotów Ottona zgodnie twierdzą, że kościół zbudowany został z drewna. Mnich z Prieflingen wskazuje, że konstrukcję wzniesiono z gałęzi i w całości pokryto słomą⁷², a Ebo pisze o jakiejś trwałej konstrukcji drewnianej⁷³, przy czym pokrycie nad prezbiterium miało być wykonane z trzciny, pod którą znajdowała się lniana tkanina⁷⁴.

Mnich z Prieflingen wspomina także o wyposażeniu świątyni: o tkaninie okrywającej front ołtarza, na którym widniał wizerunek Chrystusa na krzyżu oraz Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Ewangelisty⁷⁵. Można stwierdzić, że był to rodzaj *antepedium*, wykonywanego jeszcze w tym okresie z tkaniny⁷⁶. Być może

⁶⁵ Herbord II, 37.

⁶⁶ Ebo II, 15; III, 1.

⁶⁷ VP II, 19.

⁶⁸ Chociaż był jeszcze wspominany w księdze miejskiej w drugiej poł. XIV w. Zob. M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 30.

⁶⁹ *W nieustannej trosce o Polską diaspore*, red. R. Nir, M. Szczerbiński, K. Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 210.

⁷⁰ Takie wezwanie notuje Mnich z Prieflingen (II, 16). Może to jest nawiązanie do patrona klasztoru w Prüfening. Por. S. Rosik, *Ecclesiae de ramis arborum, ut novella tunc plantatio exigebat, construxit. Pierwsze pomorskie kościoły w świadectwie o misyjnych dokonaniach św. Ottona z Bambergu (XII wiek)*, w: *Kościół w dobie chrystianizacji*, red. M. Rębkowski, Szczecin 2016, s. 207. Ebo (III, 1) wymienia tylko św. Wojciecha.

⁷¹ VP II, 16; Ebo II, 15.

⁷² VP II, 17.

⁷³ Ebo III, 1.

⁷⁴ M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 31.

⁷⁵ VP II, 18; R. Kiersnowski, *Budownictwo zachodnio-pomorskie wieku XII w świetle źródeł pisanych*, „Wiadomości Archeologiczne” 19 (1953) 2–4, s. 130.

⁷⁶ M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 32.

znajdujący się w ekipie Ottona rzeźbiarz imieniem Leonard, twórca krucyfiksu dla benedyktynów z Zwiefalten, w jakimś stopniu zaangażował się w ozdabianie tego kościoła⁷⁷. Zarówno Ebo, jak i Herbord wspominają także o dzwonie.

Tenże kościół, a nie jak wskazywali Mnich z Prieflingen i Herbord⁷⁸, stał się katedrą nowo erygowanego przez papieża Innocentego II, 14 października 1140 roku, pomorskiego biskupstwa⁷⁹. Wyznaczenie tej świątyni na główną siedzibę ordynariusza pomorskiego może być interpretowane jako przejaw wpływów metropolii gnieźnieńskiej na organizację kościelną u ujścia Odry⁸⁰.

Katedra św. Wojciecha, podobnie jak i kościół pw. św. Michała, była jeszcze wspominana w 1288 roku⁸¹ – wówczas został konsekrowany nowy kościół woliński pw. św. Mikołaja BM. W podziemiach już nieistniejącej katedry został pochowany pierwszy jej biskup, Wojciech (1140–1160/62)⁸². Daniel Cramer uważał, że w jej podziemiach spoczął także biskup Konrad (1160/62–1186)⁸³.

⁷⁷ T. Tyc, *Polska a Pomorze za Bolesława Krzywoustego*, „Roczniki Historyczne” 2 (1926), s. 20.

⁷⁸ M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 32.

⁷⁹ CPD I, 16; PUB I, 30. Bulla papieża Innocentego II *Ex commissa nobis* (Z naszego powierzenia) dla biskupstwa pomorskiego z 14 października 1140: „Biskup Innocenty, sługa sług Bożych, czcigodnemu bratu Wojciechowi, biskupowi pomorskiemu i jego kanonicznie ustanowionym następcom. Na wieki [...] czcigodny bracie biskupie Wojciechu przychylamy się łaskawie do twoich słuszných postulatów i powierzony tobie Kościół pomorski przyjmujemy pod św. Piotra i naszą opiekę i przywilejem niniejszego pisma obwarowujemy. Ustanawiamy, aby w mieście Wolinie w kościele św. Wojciecha była stolica biskupia po wieczne czasy. Ponadto wszelkie dobra i posiadłości, jakie tenże Kościół obecnie słusnie i prawnie posiada, albo na przyszłość za zezwoleniem biskupów, z hojności królów lub władców, z ofiar wiernych lub innymi godziwymi sposobami z łaski Boga będzie mógł uzyskać, niech pozostaną dla ciebie i twoich następców trwale i nietknięte [...]. Mianowicie samo miasto Wolin z targiem i karczmą i wszystkimi jego przynależnościami, grody Dymin, Trzebudzice, Choćków, Wołogoszcz, Uznam, Groźwin, Pyrzyce, Stargard z wsiami i wszystkimi ich przynależnościami, Szczecin, Kamień z karczmą i targiem, wsiami i wszystkimi ich przynależnościami, Kołobrzeg z warzelnią soli i komorą celną, targiem i karczmą i wszystkimi jego przynależnościami; z całego Pomorza aż do rzeki Łeby od każdego radła dwie miary zboża i pięć denarów, dziesięcinę z targu, który zwie się Sitno.

Postanawiamy więc, aby ani królowi, ani księciu, ani w ogóle nikomu z ludzi nie wolno było wymienionego Kościoła lekkomyślnie niepokoić albo jego posiadłości zabrać, albo zabrane zatrzymać, umniejszyć czy jakimikolwiek przykrościami trapić [...].

Dano na Zatybrzu ręką Aimeryka, świętego rzymskiego Kościoła kardynała diakona i kancelerza, 14 października roku tysięcznego setnego czterdziestego, pontyfikatu Innocentego drugiego, papieża”.

⁸⁰ P. Piętkowski, *Biskupstwo pomorskie jako początek biskupstwa kamińskiego*, Wrocław 2015, s. 55.

⁸¹ Pommersches Urkundenbuch, t. 3, 1453, lata 1278–1293 (red. R. Prümers), Stettin 1888.

⁸² W. Dziewulski, *Biskup pomorski Wojciech*, „Zapiski Historyczne” 23 (1957), z. 4, s. 41, przypis 41; E. Rymar, *Biskupi – mnisi – reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamińskiej*, Szczecin 2002, s. 13.

⁸³ P. Piętkowski, *Biskupstwo pomorskie...*, s. 82.

2.2. Siedziba biskupa w Uznamiu

Niestety, najazdy duńskie spowodowały, że biskup Konrad przeniósł swoją siedzibę z Wolina do Kamienia. Przez pewien czas rezydował na Uznamiu. Problem siedziby biskupstwa pomorskiego w Uznamiu jest jednym z bardziej niejasnych i spornych zagadnień w dziejach Pomorza Zachodniego drugiej połowy XII wieku. Liczba przekazów źródłowych odnoszących się do tej sprawy jest bardziej niż skromna. Problem ten doczekał się zaledwie dwóch artykułów⁸⁴ i był poruszany marginesowo przez historyków niemieckich i polskich zajmujących się dziejami politycznymi i gospodarczymi Kościoła.

Główną przesłanką zaś dla tej hipotezy jest *passus* zaczerpnięty z *Kroniki Słowian* Helmolda mówiący o biskupstwie na wyspie Uznam założonym przez księcia Warcisława⁸⁵. Podobnie interpretuje się informacje zawarte w *Knytlinga saga* oraz u Saxo Gramatyka, które też zawierają *passus* o ośrodku uznamskim⁸⁶.

Schronienia biskupowi udzielił prawdopodobnie klasztor premonstratensów w Grobii k. Uznamia, a w przypadku groźby agresji duńskiej biskup uchodził do grodu uznamskiego. Grobia znajdowała się w najbliższym otoczeniu grodu na wyspie Uznam⁸⁷. Klasztor w Grobii był najstarszą placówką pomorską wspomnianego zakonu i powstał z fundacji księcia Racibora i jego żony Przybysławy; pierwsza informacja datowana jest na rok 1155 lub 1156 i dotyczy pochówku Racibora *in Grobensi templo*⁸⁸. Świątynia poświęcona była NMP i św. Gotardowi. Było tak do czasu ostatecznego zamieszkania biskupa w Kamieniu Pomorskim, a zatem sytuacja ta dotyczy lat 1170–1176.

2.3. Kapituła katedralna w Wolinie?

Historycy również od dawna stawali sobie pytanie, czy przed kamieńską istniała już kapituła wolińska, skoro biskupstwo pomorskie (wolińskie) zostało erygowane 14 października 1140 roku. Biorąc pod uwagę taką ewentualność, niektórzy historycy niemieccy nie wyobrażali sobie, aby najważniejsza instytucja diecezjalna nie istniała

⁸⁴ W. Wehrmann, *Das Bistum Usedom*, „Monatsblätter der Gesellschaft für pommersche Geschichte u. Altertumskunde” 49 (1935), s. 17–18; W. Stępiński, *Biskupstwo pomorskie w Uznamiu*, „Materiały Zachodniopomorskie” 17 (1971), s. 167–172.

⁸⁵ Helmold, *Kronika Słowian*, przekł. K. Liman, Warszawa 1974, s. 389.

⁸⁶ P. Piętkowski, *Biskupstwo pomorskie...*, s. 69.

⁸⁷ M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 46, 48.

⁸⁸ PUB I, 45.

od jej początku. Stąd też Ludwig Kücken⁸⁹ pisze, powołując się na wcześniejsze ustalenia Daniela Cramera⁹⁰, że po śmierci biskupa Wojciecha († 3.04.1160/1162) jego następcą został *mit Bewilligung* (z wyboru) kapituły Konrad I (1160/1162 – 2.03.1186). Podobnie sądził i Heinrich Berghaus⁹¹, który uważał, że w tym czasie przy kościele św. Wojciecha (czyli katedralnym) w Wolinie istniała kongregacja kanoników. Jednakże dodaje, że pewności co do jej istnienia mieć nie możemy. Jeszcze dalej w tych rozważaniach posunął się Friedrich G. Leonhardi⁹², twierdząc, że kapituła powstała w roku rzekomej erekcji biskupstwa pomorskiego, czyli w 1128.

Również pierwszy kronikarz Pomorza Zachodniego, Tomasz Kantzow, sugeruje, że kapituła była w Wolinie: „Zgodnie z tym kanonicy w roku 1175 zamek (gród) w Kamieniu jako katedrę przyjęli i kościół św. Jana tamże zbudowali, a także mieszkania swe urządzili w uliczkach. Ponieważ jednak nie tak rychło można to było ukończyć, przeto biskup i kapituła zatrzymali mieszkania w Wolinie”⁹³.

W podobnym duchu wypowiedział się prof. Włodzimierz Stępiński, twierdząc, że „projekt przeniesienia siedziby [z Wolina przez Grobię do Kamienia – G.W.] powstał na długo przed 1176 rokiem, ogólnie przyjętym jako data przybycia Konrada do Kamienia. Tej rangi dostojnikowi trzeba było zapewnić odpowiednie warunki. Dlatego też przynajmniej od 1175 r. przebywali tutaj kanonicy, w imieniu Konrada prowadzący wszystkie rozmowy z miejscową administracją państwową”⁹⁴.

Jednakże dyskusję uciął ks. prof. Bolesław Kumor, pisząc, że „przy katedrze św. Wojciecha w Wolinie nie było kapituły katedralnej”⁹⁵. Co więcej, ks. prof. B. Kumor uważał, że kapituła katedralna w Kamieniu oficjalnie istniała dopiero od 25 lutego 1188 roku, czyli od bulli papieża Klemensa III, zatwierdzającej przeniesienie siedziby biskupstwa z Wolina do Kamienia⁹⁶. Wcześniej natomiast istniała tutaj kapituła kolegiacka (1176–1188).

⁸⁹ L. Kücken, *Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und Beiträge zur Geschichte des Camminer Dom-Capitels*, Cammin 1880, s. 10.

⁹⁰ D. Cramer, *Das Grosse Pomrische Kirchen Chronik*, Stettin 1628.

⁹¹ H. Berghaus, *Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen*, t. 6: *Kreise Kamin und Greifenberg*, Anklam 1870, s. 230.

⁹² F.G. Leonhardi, *Erdbeschreibung der preussischen Monarchie*, t. 3, cz. 2, Halle 1794, s. 717.

⁹³ T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, t. 1, przekł. K. Gołda, Szczecin 2005, s. 232.

⁹⁴ W. Stępiński, *Uwagi do najstarszych dziejów Kościoła w Kamieniu Pomorskim do XIV w.*, „Prezbiterium” 1974, nr 6–8, s. 28–29. Chociaż prof. Włodzimierz Stępiński w książce *Kamień Pomorski w XII i XIII wieku* (s. 66) wyraźnie stwierdza, że kapituła kamieńska powstała pomiędzy 1175 a 5.12.1176.

⁹⁵ B. Kumor, *Kamieńska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 490.

⁹⁶ PUB I, 111.

3. Katedra kamińska

3.1. Miasto i pierwsza świątynia

Z powodu niszczących najazdów duńskich biskup Konrad w 1176 roku przeniósł się swoją stolicę ze zniszczonego Wolina do Kamienia⁹⁷; który wtedy nawet zyskał opinię „ludniejszego i bezpieczniejszego”⁹⁸. Formalne potwierdzenie dla Kamienia, jako stolicy diecezji, wydał papież Klemens III bullą z 25 lutego 1188 roku⁹⁹. Zmianie uległa cała struktura kościelna. Dotychczas funkcjonowała tu tylko parafia, z dość dużym okręgiem duszpasterskim, a teraz Kamień stał się siedzibą diecezji¹⁰⁰, i to zależnej wprost od Stolicy Apostolskiej¹⁰¹.

Kamień Pomorski, począwszy od początku XII wieku, stał się siedzibą książęcą. Rezydował tutaj książę Wacław I († 1135)¹⁰². Duże zainteresowanie

⁹⁷ W. Stępiński, *Kamień Pomorski...*, s. 56. Biskup Konrada przebywał krótki czas w Uznamiu. O biskupstwie w Uznamiu zob. W. Stępiński, *Biskupstwo pomorskie w Uznamiu w XII w.*, „Materiały Zachodniopomorskie” 17 (1971), s. 167–172.

⁹⁸ *Codex Pomeraniae Diplomaticus* I, 63, wyd. K.F.W. Hasselbach, J.G.L. Kosegarten, Greifswald 1843–1852 (dalej: CPD).

⁹⁹ CPD I, 63; PUB I, 111; *Bullarium Poloniae*, t. 1, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Rzym 1982, nr 29. Czytamy w niej m.in.: „Klemens, biskup rzymski, sługa sług Bożych, wielbnemu bratu Zygfydowi, kamińskiemu biskupowi, śle pozdrowienia. Wolą Stolicy Apostolskiej postanawiamy, potwierdzamy i wprowadzamy, iż ponieważ miasto, zwane Wolin, w którym była zazwyczaj siedziba biskupia z powodu wojennych zniszczeń, zostało zamienione w pustynię, w kościele św. Jana Chrzciciela pod miastem Kamieniem, które uważane jest za bardziej ludne i bezpieczne, tu siedziba biskupa ma być położona i pozostać ma nienaruszona po wieczne czasy. Podobnie przywileje, dobra i posiadłości tego Kościoła potwierdzamy, mianowicie miasto Kamień z tawerną i targiem, wsiami i wszystkimi jego przynależnościami, naturalnie miasta Dymin, Trzebuż, Choćków, Wołogoszcz, Uznam, Groźwin, Pyrzyce, Stargard z targiem i tawerną i ich wszystkimi przynależnościami, Szczecin, Przeplaw z targiem i tawerną z wszystkimi przynależnościami, Wolin z targiem i tawerną z wszystkimi przynależnościami, Kołobrzeg z warzelnią soli i komorą celną, targiem, tawerną i wszystkimi przynależnościami, całe Pomorze aż do rzeki Łeby z targiem i tawernami i dziesięcinę z targu Sitno (Sithen)”.

¹⁰⁰ Granice diecezji były identyczne z terytorium ówczesnego państwa zachodniopomorskiego. Tak więc biskupstwo pomorskie, później kamińskie, od zachodu sąsiadowało z diecezją w Swarzyniu, od południowego zachodu z biskupstwami w Hobolinie (Havelbergu) i Brennie (Brandenburgu), a od południa granicę stanowiła rzeka Warta. Ona to oddzielała to biskupstwo od diecezji w Lubuszu. Dalszymi sąsiadami były: od południa wzdłuż Noteci biskupstwo poznańskie, od południowego wschodu arcybiskupstwo gnieźnieńskie i od wschodu diecezja włocławska, z granicą na Łebie. Granice te uległy jeszcze przesunięciom, by ostatecznie ukształtować się w połowie XIV w., z pewnymi tylko zmianami. Por. M. Okoń, *Granice średniowiecznej diecezji kamińskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 35 (1987), z. 2, s. 41–59. Erygowanie biskupstwa w Kamieniu Pomorskim kończy drugi okres budowy świątyni na Pomorzu Zachodnim, przypadający na l. 1168–1195; pierwszy związany był z misją św. Ottona w l. 1124–1125, a trzeci rozpoczął się po 1215 r. i trwał do ok. 1230. W tym czasie wzniesiono 47 świątyni. Pierwsze były drewniane, od 1176 r. zaczęto wznosić murowane (to rok poświęcenia w Stołpiu nad Pianą *capella rotunda*). Por. M. Rębkowski, *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego...*, s. 73–74, 85.

¹⁰¹ PUB I, 30; PUB I, 111; PUB I, 117. Ten problem szeroko omówił Anzelm Weiss w książce *Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie* (Lublin 1992, s. 260–274).

¹⁰² E. Rymar, *Rodowód Książąt Pomorskich*, t. 1, Szczecin 1995, s. 105–115.

miastem wykazał książę Kazimierz I († 1180). Księcia z rodziną spotkać można było tutaj również pod koniec XII wieku. Był nim Bogusław I. Było to wtenczas miasto ludne i bezpieczne. I chociaż zdobyte w 1185 roku przez króla duńskiego Kanuta VI¹⁰³, to jednak XII i początek XIII wieku należał do najlepszych czasów w historii tego miasta. Po śmierci Bogusława I († 1186) miasto pozostało siedzibą kasztelanów noszących wyraźnie słowiańskie imiona. Liczne źródła wymieniają m.in.: Zawista (1175–1178), Unima (1181, 1208 i 1214)¹⁰⁴. W źródłach spotykamy też cześnika, stolnika oraz komornika. Później urzęduje już tylko wójt książęcy.

Stąd też nie ma wątpliwości, że bp Otton w szczególny sposób traktował podczas swoich wypraw misyjnych Kamień Pomorski. Był tutaj trzykrotnie: pierwszy raz przybył do Kamienia 24 czerwca 1124 roku, w dzień św. Jana Chrzciciela¹⁰⁵; ponownie pojawił się na początku lutego 1125 roku¹⁰⁶, przejeżdżając z Wolina do Kłodzienia, Kołobrzegu i Białogardu; a trzecie raz odwiedził stolicę księstwa latem 1128 roku, czyli podczas drugiej swojej wyprawy na Pomorze.

Otton podczas pierwszej wyprawy misyjnej poświęcił w Kamieniu kościół¹⁰⁷, a ściślej ołtarz i sanktuarium¹⁰⁸, oraz wyposażył pozostawionego tutaj kapłana

¹⁰³ Duńczycy w latach 1159–1185 przeprowadzili 21 wypraw na Pomorze Zachodnie. Kamień był przez nich najeżdżany czterokrotnie – czwarty raz w 1185 r.

¹⁰⁴ G. Wejman, *Organizacja kościelna Kamienia Pomorskiego w latach 1124–1544*, Szczecin 1997, s. 20.

¹⁰⁵ Ebo II, 5, s. 64–65.

¹⁰⁶ Gdyż jeszcze 2.02.1125 był w Wolinie, jak podaje Ebo II, 18: „circa purificationem sancte Marie”.

¹⁰⁷ Chodzi o jeden kościół, gdyż stwierdzenie Ebona (II, 5, s. 65): „ecclesias de ramis arborum [...] construxit” stało się podstawą przyjęcia w starszej literaturze niemieckiej, że istniała nie jedna, ale dwie świątynie założone w Kamieniu przez Ottona. Zdaniem W. Lüpkego (*Die Gründung der Domkirche...*, s. 4 i 8) jeden kościół Najświętszej Maryi Panny zbudowano na terenie domniemanego miejsca kultowego, drugi – św. Jana Chrzciciela – na południe od późniejszej katedry. Zbliżone stanowisko zajęli Ludwig Kücken (*Geschichte der Stadt Cammin...*, s. 6) i Rudolf Spuhrmann (*Die Geschichte der Stadt...*, s. 16 i 31). L. Kücken utrzymywał, że kościół Mariacki zbudowano z kamienia, a św. Jana Chrzciciela – z drewna. Powyższe tezy są nieprzekonujące. Nieokreślona liczba mnoga *ecclesias* nie została przez żadne inne źródła potwierdzona, a nawet sam Ebon (III, 23, s. 133–136) zaprzecza temu, mówiąc w trzeciej księdze tylko o jednym kościele, aby nie było powodów do przypuszczeń, że jeden albo więcej kościołów między 1124 a 1128 r. upadło lub zostało zniszczonych. Ten stan rzeczy potwierdza także Herbord (II, 22, s. 99–100), który wspomina o jednej świątyni. Pogląd natomiast o postawieniu kamiennego kościoła nie znajduje żadnego potwierdzenia w źródłach współczesnych Ottonowi ani w żywotach nie tylko odnośnie do Kamienia, ale do jakiegokolwiek miasta na Pomorzu. Pogląd o wzniesieniu w Kamieniu tylko jednego kościoła przyjmują: W. Stępiński, *Kamień Pomorski...*, s. 48–53; K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 176; R. Kostynowicz, G. Chmarzyński, *Katedra św. Jana Chrzciciela. Przewodnik*, [b.m.r.w.], s. 5; L. Leciejewicz, *Początki nadmorskich miast na Pomorzu Zachodnim*, Wrocław 1962, s. 191–192.

¹⁰⁸ „Exstructa quoque illic basilica et snactificato altari et sanctuario [...]” (Herbord II, 22).

w księgi i naczynia liturgiczne¹⁰⁹. Książę Warcisław oprócz przekazania terenu pod kościół obdarzył członka misji włościami i darami¹¹⁰. Świątynie wybudowano na otwartym podgrodziu, leżącym na wschód od grodu. Nie wiemy, jak dokładnie wyglądała ta pierwsza świątynia chrześcijańska w Kamieniu. Zapewne tak jak i inne była początkowo budowlą drewnianą o słabej, plecionkowej konstrukcji¹¹¹. Ebon mówi wprost, że biskup kościół w Kamieniu wniósł *de ramis arborum*¹¹².

3.2. Architektura katedry kamieńskiej

Wraz z decyzją przeniesienia stolicy biskupiej rozpoczęto wznoszenie w tym mieście katedry, ufundowanej przez księcia Kazimierza I († 1180). Powstała ona w miejscu kościoła św. Jana Chrzciciela na wschód od grodu i miasta; tam znajdowały się posiadłości dworu książęcego.

Z założenia miała to być trójnawowa bazylika z transeptem i chórem, na planie krzyża łacińskiego, zakończona półkolistą absydą w systemie wiązonym. Możemy wyróżnić dwa etapy jej budowy. Pierwszy okres obejmował lata od 1175 roku do rządów biskupa Hermana von Gleichen (1251–1289), a drugi od roku 1370.

W pierwszym etapie wybudowano chór z transeptem. Do zasadniczego korpusu dobudowano zakrystię, ok. 1200 roku, oraz kruchtę południową w latach 1230–1250. Z wyposażenia wnętrza na szczególną uwagę zasługują portale: północny, bo najstarszy – pochodzący z XII wieku – i południowy, bo najpiękniejszy, z lat 1230–1250. Bardzo cennym zabytkiem są, obecnie znajdujące się w kruchcie, terakotowe rzeźby romańskie z połowy XIII wieku przedstawiające Adorację Baranka oraz polichromia romańska na sklepieniu chóru i absydy.

¹⁰⁹ „[...] pater liberalissimus, sicut omnibus ecclesiis in terra illa faciebat, libros contulit et indumenta sacerdotalia, calicem quoque argenteum cum ceteris utensilibus [...]” (Herbord II, 22, s. 99–100).

¹¹⁰ „[...] collatisque illuc per duces prediis ac dote in sustentacionem sacerdotis [...]” (tamże).

¹¹¹ Ta technika była najmniej wymagająca pod względem jakości budulca. W budowlach tego typu ściany były wyplatane z gałęzi, podtrzymywane tylko przez stosunkowo cienkie pręty, tworzące rodzaj ramy. Dlatego spotykamy ją w budowlach wznoszonych po wielkich pożarach i zniszczeniach wojennych. Najczęściej stosowała ją ludność uboższa w celu szybkiego zapewnienia sobie dachu nad głową i ochrony ocalałego dobytku. Służyły one także za tymczasowe schronienie uboższej ludności w wypadku zakładania nowych osad lub osiedlania się na nowym miejscu. Por. E. Cnotliwy, *Pozostałości budownictwa drewnianego z X–XII w. ze stanowiska 4 w Wolinie*, „Materiały Zachodniopomorskie” 8 (1962), s. 58–59; T. i R. Kiersnowscy, *Życie codzienne na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*, Warszawa 1970, s. 48; G. Bronisch, W. Ohle, *Kreis Kammin Land*, Stettin 1939, s. 71–73.

¹¹² Ebo II, 5, s. 64–65.

Wraz z objęciem rządów przez biskupa Hermana von Gleichena zaczyna się drugi etap budowy i zasadnicza zmiana dotychczasowego projektu. Przy południowej ścianie prezbiterium rozpoczęto budowę kwadratowego kapitulorza, a na północnym ramieniu transeptu postawiono południowy krużganek wirydarza. Prace te zostały dwukrotnie przerwane najazdami wojsk brandenburskich w 1273 i w 1308 roku¹¹³. Istotnie, po 1308 roku katedra nie tylko zostaje odbudowana, ale najprawdopodobniej, począwszy od rządów biskupa Fryderyka von Eickstedta (1330–1343), rozbudowywana. Na planie i fundamencie romańskiej bazyliki przystąpiono do budowy korpusu nawy głównej z dwiema nawami bocznymi. Stosując dalej cegłę jako materiał budowlany¹¹⁴, budowano już w stylu gotyckim. Dla ujednoczenia nowego wnętrza nawy głównej z dwoma przeszłami romańskimi chóru i transeptu zastosowano dla wsparcia sklepienia łuk tarczowy. Całe zaś sklepienie krzyżowo-żebrowe nawy głównej oparto na dwunastu filarach, symbolizujących dwunastu apostołów. Zastosowano tutaj system wiązany: co drugi filar jest zróżnicowany w wielkości¹¹⁵.

Nawy boczne różnią się między sobą. Południowa jest szersza i ma sklepienie gwiaździste, natomiast północna jest węższa i ma sklepienie krzyżowo-żebrowe. Od strony zachodniej na przedłużeniu osi nawy głównej wzniesiono gotycką wieżę na planie kwadratu (długość katedry z wieżą wynosi 58 m). Wieża ta nie miała wejścia do świątyni. Wejście prowadziło przez portale w transepcie oraz przez gotycki portal w nawie południowej.

Wirydarz kamieński zaczęto wznosić najprawdopodobniej za czasów biskupa Hermana von Gleichena (1251–1289)¹¹⁶. Przerwane prace w wyniku brandenburskiego najazdu w 1308 roku zaczęto kontynuować dopiero za czasów biskupa Fryderyka von Eickstedta (1330–1343). Ten jedyny w Polsce obiekt przykatedralny, o wymiarach 23,5 x 20,5 m, wzniesiony dla celów pątniczych i pokutnych. Architektura wirydarza, zachowana do dnia dzisiejszego w swojej gotyckiej formie, charakteryzuje się ceglany czworobokiem. Krużganek został nakryty sklepieniami krzyżowo-żebrowymi. Hodowano w nim egzotyczne rośliny, często lecznicze. Do dziś rośnie tutaj 500-letni dąb, 350-letnia tuja i 200-letni, wiecznie zielony, ostro-

¹¹³ PUB IV, cz. 2, 2411 i 2413.

¹¹⁴ W. Ohle, *Do dziejów katedry w Kamieniu Pomorskim*, s. 342.

¹¹⁵ Tamże, s. 337.

¹¹⁶ Wirydarze budowano przy klasztorach, rzadziej przy katedrach, przy polskich nie są spotykane. Stąd owa koncepcja układu przestrzennego, zresztą nieprzewidziana w początkowym projekcie budowy katedry, stanowi o jego oryginalności. A rzadkość takiego rozwiązania jest tym większa, że zostało ono zastosowane po stronie północnej świątyni. Układ ten spowodowany był brakiem miejsca po stronie południowej – przebiegała tędy droga wschodnia.

krzew. Pośrodku tego zielnika-ogrodu założono studzienkę, zastąpioną współcześnie chrzcielnicą, tradycyjnie, lecz błędnie uznawaną za pochodzącą z czasów św. Ottona. W krużgankach wirydarza znajduje się również siedemnaście płyt nagrobnych.

W międzyczasie powiększono kapitułarz i wybudowano ceglane lektorium. Wspierało się ono na ośmiu filarach i wytworzyło w katedrze dwa oddzielne wnętrza: prezbiterium, czyli chór i korpus nawowy. Zarówno u góry tej empory lektoryjnej, jakby na piętrze, jak i na dole znajdowały się ołtarze.

Po skończeniu zasadniczych prac przy budowie świątyni przystąpiono do jej przyozdabiania. W 1410 roku wzniesiono piękną attykę ceglana, a w 1419 roku wybudowano kaplicę Lepelów (św. Jana).

3.3. Wyposażenia katedry

Spośród zabytków ruchomych należy zwrócić uwagę na to, że w katedrze były 23 ołtarze¹¹⁷: 1311 – ołtarz św. Mikołaja, 1320 – ołtarz św. Wawrzyńca, 1322 – ołtarz św. Jakuba – *in antiquo Choro* – w prezbiterium, 1324 – ołtarz św. Jana – *in portico* – w kruchcie, 1364 – ołtarz św. Jerzego, 1380 – ołtarz św. Marcina, 1383 – ołtarz św. Barbary, 1383 – ołtarz – *in domo Capitulari* – w skrytorium, czyli w dzisiejszym skarbcu, 1389 – ołtarz – *super ambone* – na lektorium, 1391 – ołtarz *Virginis de compassione* – *retro ambone* – z tyłu za lektorium, czyli na chórze, 1394 – ołtarz św. Katarzyny – *in antiquo Choro* – w prezbiterium, 1395 – ołtarz św. Anny, 1406 – ołtarz św. Tomasza, 1406 – ołtarz św. Jana Chrzyciela, 1425 – ołtarz w kaplicy Lepelów – *ex adverso altaris sancte Anne*, 1432 – ołtarz św. Marii Magdaleny – *in armario* – w kapitułarzu, 1432 – ołtarz św. Mikołaja – *circa portam orientalem*, 1437 – ołtarz Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny, 1443 – ołtarz Ciała Chrystusa – *situm in porte aquilonari* – w transepcie północnym, 1465 – ołtarz – *ante choram* – przed lektorium, brak daty – ołtarz Johannes Tylen, brak daty – ołtarz św. Piotra przy wschodniej ścianie południowego skrzydła transeptu i po 1500 roku – ołtarz Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny¹¹⁸ w prezbiterium.

¹¹⁷ R. Klempin, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns aus der Zeit Bogislafs X*, Berlin 1859, s. 333–339; Archiwum Archidiecezjalne w Szczecinie, Tabula Privilegiorum Dominorum Ducum nec non quomcumque Literatum ecclesie Camminensis, cz. 3; Archiwum Państwowe w Szczecinie, H. von Hoogeweg, *Regesten zu den Urkunden des Bistums Kammin [...]*, t. 1, nr 309; J. Petersohn, *Die Camminer Missionskirche und ihr Weihetitel*, w: tegoż, *Forschungen und Quellen zur pommerschen Kulturgeschichte vornehmlich des 12 Jahrhundert*, Köln–Wien 1972, s. 11. R. Spuhrmann (*Die Geschichte der Stadt...*, s. 61) wspomina tylko o dwudziestu ołtarzach.

¹¹⁸ Historycy sztuki datują ten poliptyk na 1480 r. Jednakże w krytycznym wydaniu statutów przez R. Klempina (*Diplomatische...*, s. 333–339), gdzie jest mowa o ołtarzach katedry kamieńskiej i przynależących do nich altarii (właściciele altarii wymienieni są do 1500 r.), brak wzmianki o tym

Jedyny, który zachował się do naszych czasów sprzed reformacji, to ołtarz główny – Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny¹¹⁹ – nie licząc mensy ołtarzowej w zakrystii. Inne natomiast były sukcesywnie usuwane z katedry¹²⁰.

ołtarzu. Jeżeli pochodził on z czasów katolickich, to został wykonany po 1500 r. I właśnie takie jest stanowisko Zofii Krzymuskiej-Fafius (*Ołtarz główny prokatedry w Kamieniu Pomorskim i jego powiązania artystyczne*, „Materiały Zachodniopomorskie” 41 (1995), s. 310), która wykonanie polptyku kamieńskiego datuje na lata 1510–1515.

¹¹⁹ Ołtarz główny przedstawia polptyk gotycki, drewniany (dębowy), polichromowany i złocony, o wymiarach 2,5 x 5,28 m. Składa się z szafy i dwu skrzydeł zwieńczonych zaginionym w czasie ostatniej wojny ażurowym szczytem. W szafie na pierwszym planie scena Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny unoszonej przez anioły, na tle promienistej mandorli. W górnej części niebios. Na pierwszym planie Trójca Święta w oczekiwaniu koronacji Wniebowziętej, po bokach adorujący aniołowie. Nieco niżej postaci ze Starego Testamentu, po lewej stronie m.in.: Adam, Noe, Aaron, Mojżesz, a po prawej: Salomon, Dawid, Izajasz, Jeremiasz oraz cztery dalsze, po dwie z każdej strony, bliżej niezidentyfikowane. W dolnej części dwunastu klęczących apostołów. Skrzydła tryptyku przedstawiają (zaznaczyć tutaj należy, że zarówno w lewym, jak i prawym awersie skrzydła kolejność kwater w dolnym rzędzie odczytywać należy od prawej ku lewej, a nie odwrotnie): I. po lewej stronie cztery sceny z życia i śmierci św. Jana Chrzciciela, a mianowicie: 1. Służba kapłańska Zachariasza, Narodzenie, Nadanie Imienia i Nawiedzenie Elżbiety (brak w tej kompozycji odpowiedniego następstwa czasowego), 2. Chrzt w Jordanie, 3. Uczta u Heroda i 4. Śmierć Jana Chrzciciela; II. po prawej stronie trzy sceny z męczeństwa i śmierci św. Jerzego i jedna z męczeństwa św. Wawrzyńca: 1. Święty zawieszony nad płonącym ogniem na krzyżownicy, 2. Przywiązanie do kolumny nad gotującym się kotłem przeszywa się sztygą dzidami, 3. Kat zamierza się mieczem, aby klęczącemu w szatach pontyfikalnych, z mitrą u stóp, uciąć głowę (ta scena przez niektórych historyków podawana jest jako Męczeństwo św. Faustyna, którego relikwie znajdowały się w głównym ołtarzu – w podręcznikach ikonograficznych nie znajduje to jednak uzasadnienia), 4. Męczeństwo św. Wawrzyńca, diakona. Por. Z. Krzymuska-Fafius, *Ołtarz główny prokatedry w Kamieniu Pomorskim...*, s. 303–315. Janina Kochanowska wspomina zaś nie o św. Faustynie, ale o św. Wiktorsie biskupie. Por. J. Kochanowska, *Skarby Katedry w Kamieniu Pomorskim*, s. 11.

Dzisiaj ołtarz pozbawiony jest predelli, a także autentycznego zwieńczenia, obecne zwieńczenie – z krucyfiksem z 1340 r., pochodzącym z ołtarza kościoła św. Mikołaja w Kamieniu Pomorskim – zostało zainstalowane w 1954 r.; antepedium, przedstawiające czterech ewangelistów, pochodzi z balustrady empory z kościoła w Kozielicach).

¹²⁰ Wprowadzenie reformacji na Pomorzu Zachodnim 13 grudnia 1534 roku wiązało się również ze zmianą kultu i wystroju świątyń. Należy zaznaczyć, że zgodnie z zaleceniami Marcina Lutera i Filipa Melanchtona wystrzegano się wszelkich radykalnych zmian. W ten sposób wiele średniowiecznych ołtarzy pozostało na pierwotnym miejscu – jednak z czasem wstawianych w nowe, renesansowo-manierystyczne obramienia. Umacniający się jednak stopniowo Kościół ewangelicki zaczął wnętrza kościołów dostosowywać do potrzeb kaznodziejskiego w swej istocie kultu. W pobliżu ołtarza, przy łuku tęczy albo przy jednej ze ścian bocznych, stawała nowa ambona, po przeciwległej stronie – chrzcielnica, naprzeciwko owej „liturgicznej triady” wznoszono natomiast z reguły drewnianą emporę, pozwalającą wszystkim zebrany w kościele wiernym uważnie śledzić przebieg nabożeństwa i aktywnie w nim uczestniczyć. Ale i wtedy w wielu pomorskich kościołach ewangelickich ideowym centrum wnętrza był nadal ten sam, co poprzednio, ołtarz skrzydłowy. Aby podkreślić jednak, że nie wspomaga on już programem tradycyjnych intencji mszalnych, lecz służy tylko i wyłącznie udzielaniu sakramentu komunii, dodawano do niego rzeźbioną lub malowaną predellę ze sceną Ostatniej Wieczerzy. Por. J. Harasimowicz, *Sztuka Reformacji na Pomorzu Zachodnim i Środkowym Nadodrzu. Stan i perspektywy badań*, „Biuletyn Historii Sztuki” 54 (1992) 3, s. 2–3. Kapituła kamieńska dość żywo reagowała na kontrowersje w zakresie doktryny luterańskiej

Inne zabytki to: chrzcielnica wczesnogotycka z 1330 roku (najstarsza pochodzi, jak przekazuje tradycja, z czasów Bolesława Krzywoustego), stalle z lat 1440–1450, krzyże – najstarszy pochodzący z 1270 roku¹²¹, inny z XIV wieku, piętnastowieczny krucyfiks w formie Drzewa Życia i znajdujący się w zakrystii z 1520 roku, figury Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty z 1480 roku, organy z 1485 roku.

W latach 1330–1350 nad wschodnim skrzydłem krużganków dobudowano cztery sale gotyckie w amfiladzie. W pierwszej sali była kaplica. W „Domo Capitulari”, tak jak to bywało w innych założeniach katedralnych, spisywano, rejestrowano i przechowywano dokumenty kapituły – było tutaj skryptorium. W czasach protestanckich umieszczono tu bibliotekę, a od XIX wieku do 1945 roku również skarbiec. Obecnie też mieści się tutaj skarbiec¹²². Gromadził on liczne dzieła sztuki, niegdyś było ponad 1000 eksponatów. Gromadzono je w kapitularku i w domu tezaurariusza. W skarbcu znajdowały się m.in.: światowej sławy relikwiarz św. Korduli z Lund z 1000 roku, relikwiarz z Bliskiego Wschodu z 1000 roku, dwa relikwiarze z Limoges z XIII wieku, kadzielnica z 1200 roku, krucyfiks z 1200 roku, pacyfikał z gemmą z ok. 1350 roku, pastorały z XIII i XIV wieku, kielichy – najstarszy z roku 1359, pateny, cenne tkaniny z XV wieku, bursztynowa figurka Madonny z Dzieciątkiem z 1518 roku¹²³.

Pod koniec II wojny światowej wyposażenie skarbcza wywieziono do pobliskich Benic i uważa się je za zaginione. Obecna ekspozycja skarbcza powstała w 1968 roku, a w 1995 roku została nieco zmieniona. Gromadzi on liczne naczynia liturgiczne, ornaty¹²⁴, obrazy, figury, fotograficzną dokumentację zaginionych eksponatów, cenne rękopisy, inkunabuły, starodruki pochodzące z biblioteki katedralnej, metale, cynowe naczynia i wszystko, co ma znaczenie dla materialnej i duchowej kultury Kościoła i miasta¹²⁵.

i na oddziaływania kierunków mistycznych i pietystycznych w łonie tego Kościoła i ich swobodny stosunek do relikwów katolickich, nigdy jednak nie przejęła postawy całkowicie negatywnej wobec spuścizny, jak to odbywało się w Kościele kalwińskim i innych reformowanych. Chociaż zgodziła się na powolne usuwanie ołtarzy.

¹²¹ Z. Krzymuska-Fafius, *Czternastowieczny krucyfiks z Kamienia Pomorskiego*, „Materiały Zachodniopomorskie” 3 (1957), s. 235–250.

¹²² J. Kochanowska, *Skarby Katedry w Kamieniu Pomorskim*, s. 32.

¹²³ [Inwentarz], *Kammin, Domschatz, Urkunden, Drucke*, Sonderausstellung 1 II bis 3 V 1934, Stettin 1938; W. Borchers, *Der Kamminer Domschatz*, Stettin 1934.

¹²⁴ Tkaniny – ornaty i dalmatyki – oraz znaczna część naczyń liturgicznych pochodzi z Brzozdowiec.

¹²⁵ Wyposażenie poszczególnych sal szczegółowo omawia dr Janina Kochanowska w swojej publikacji *Skarby Katedry w Kamieniu Pomorskim* (s. 20–47).

Malowidła upiększały katedrę. W skarbcu odkryto XIV-wieczne sceny – Zwiastowania i Narodzenia Chrystusa oraz Pokłon Trzech Króli (na ścianie północnej), jak również – Ukrzyżowanie i Zmartwychwstanie oraz Tronującego Chrystusa w obecności Matki Bożej i św. Jana (na ścianie wschodniej), w pierwszym przęśle nawy głównej odsłonięto polichromię przedstawiającą Chrystusa Sędziego – Pantokratora, a w prezbiterium – ogród rajski.

W podziemiach katedry – w chórze (prezbiterium), transepcie i północnej nawie – pochowano niektórych z książąt i biskupów oraz kanoników. Nie sposób jest jednak powiedzieć, ile osób spoczęło w podziemiach katedry. Gdy w 1848 roku podczas renowacji katedry otwarto groby we wszystkich zakątkach katedry, wydobyto jeszcze 49 trumien¹²⁶. Zostały one przeniesione na cmentarz przy kościele św. Mikołaja. Wtedy przeniesiono także, ale na wirydarz katedralny, zespół płyt nagrobnych, w liczbie 43, należących do pochowanych w podziemiach dostojników duchownych i świeckich¹²⁷. Obecnie zostało ich tylko 17: jedna na zachodniej ścianie północnego skrzydła transeptu (prepozyta Marquarda Trallowa, zm. 1370 r.) i 15 na wirydarzu (w tym 2 biskupów: Jana, księcia sasko-łużyckiego, zm. 1370 r., i Filipa von Rehberga, zm. 1385 r.) i jedna (z XVIII w.) jako blat pod ołtarz w zakrystii¹²⁸.

Martin Wehrmann uważa, że w podziemiach katedry kamieńskiej pochowano książąt: Kazimierza I († 1180), Warcisława III († 1264), Barnima I († 1278), Bogusława III († 1309) i jego żonę Małgorzatę († 1313), Bogusława IV († 1309), Warcisława IV († 1326), Ottona I († 1344), Bogusława V († 1374) oraz Bogusława VIII († 1418) i jego żonę Zofię († 1448)¹²⁹. Chociaż Kazimierz Kozłowski i Jerzy Podrański uważają, że najprawdopodobniej pochowano tu tylko Warcisława IV i Bogusława V¹³⁰.

Przyglądając się nekropolii biskupów kamieńskich, zauważamy, że tylko nieliczni są pochowani w katedrze kamieńskiej, a mianowicie: Konrad I († 1186), Zygfryd († 1191), Zygwini († 1219), Konrad II († 1233), Konrad III († 1241), Herman von Gleichen († 1289), Jan, książę sasko-łużycki († 1370) i Filip von Rehberg († 1385; spoczywa przed wielkim ołtarzem)¹³¹.

¹²⁶ R. Spuhrmann, *Der Camminer Dom*, s. 35.

¹²⁷ Tamże.

¹²⁸ Tamże, s. 35–40.

¹²⁹ M. Wehrmann, *Kammin als Begräbnisstätte pommerscher Herzöge*, „Monatsblätter” 6 (1934), s. 81–83.

¹³⁰ K. Kozłowski, J. Podrański, *Gryfici księżęta Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1985.

¹³¹ R. Spuhrmann, *Der Camminer Dom*, s. 35–36.

Zakończenie

Dzisiaj nad Szczecinem i Koszalinem górują katedry, które w założeniach nie były takimi świątyniami. Po pierwszej katedrze w Kołobrzegu nie ma śladu, podobnie i po drugiej wolińskiej – jest tylko krzyż z obeliskiem. Do naszych czasów przetrwała tylko katedra kamieńska, od 28 czerwca 1972 roku konkatedra. Ona to m.in. powinna stać się oczkiem w głowie wszystkich mieszkańców Pomorza Zachodniego i nie tylko, gdyż lud pomorski, kochający piękno i muzykę, na to zasługuje. Z pewnością brak ten w znacznym stopniu kompensują XVII-wieczne organy z książęcym wyposażeniem¹³², ale od strony naukowej nade wszystko cenną byłaby publikacja naukowa, a także albumowa, traktująca szeroko o katedrze kamieńskiej.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Szczecinie:

Tabula Privilegiorum Dominorum Ducum nec non quamcumque Literatum ecclesie Camminensis, cz. 3.

Archiwum Państwowe w Szczecinie:

H. von Hoogeweg, *Regesten zu den Urkunden des Bistums Kammin [...]*, t. 1, nr 309.

Źródła drukowane

Bullarium Poloniae, t. 1, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Rzym 1982, nr 29.

¹³² Barokowe organy ufundował 6 listopada 1669 r. książę pomorski Ernest Bogusław de Croy i Arechot. Budował je Michał Berigel wg dyspozycji Fryderyka Breyera, obaj pochodzili ze Szczecina. O wielkości instrumentu świadczą dane: 13 m szerokości, 9 m wysokości i 2660 piszczałek. Koszt budowy wyniósł 4000 talarów. Dzisiaj mają 3300 piszczałek i 47 głosów. Organ kamieński, jako epitaforium, zawierają w prospekcie bogatą symbolikę. Na samym szczycie góruje Michał Archanioł z mieczem – symbol Bożej sprawiedliwości. Poniżej stoją starotestamentalni prorocy: Dawid i Jeremiasz, ukazujący odpowiednio losy Pomorza Zachodniego – dni chwały i jego klęski. Jeszcze niżej, po lewej stronie, stoi św. biskup Otton z Bambergu, Apostoł Pomorza, a po przeciwnej stronie, również w szatach pontyfikalnych, Ernest Bogusław de Croy, tytularny biskup kamieński, fundator organów (te dwie postacie wyraźnie ukazują ideę kontynuacji tego, co katolickie, z tym, co protestanckie, podobnie jak miejsce wybudowania organów; omawiany instrument zbudowany został w miejscu, gdzie stał wcześniejszy późnogotycki, uszkodzony w czasie wojny trzydziestoletniej). Pośrodku prospektu stoi św. Jan Chrzciciel, patron katedry, wskazujący na główny ołtarz – na Jezusa Chrystusa. Wszystko uzupełniają chóry anielskie, sceny rodzajowe, bogato złożona ornamentyka. U podstaw podchórza umieszczony został malowany portret fundatora, po obu stronach w medalionach herb i jego monogram oraz poniżej napis fundacyjny z pełną tytulaturą księcia. Zob. R. Kostynowicz, *W cieniu trzech katedr*, Szczecin 1999, s. 59–69; J. Kochanowska. M. Szczęsny, G. Wejman, *Die Domorgel in Kamień Pomorski*, Szczecin 1998.

- Codex Pomeraniae Diplomaticus*, I, 63, wyd. K.F.W. Hasselbach, J.G.L. Kosegarten, Greifswald 1843–1852.
- Cramer D., *Das Grosse Pomrische Kirchen Chronik*, Stettin 1628.
- Ebonis, *Vita Sancti Ottonis Episcopi Babenbergensis*, wyd. J. Wikarjak, MPH, seria 2, t. 7, cz. 2, Warszawa 1969.
- Gall Anonim, *Kronika polska*, przekł. M. Plezia, Wrocław 1989.
- Helmold, *Kronika Słowian*, przekł. K. Liman, Warszawa 1974.
- Herbordi, *Dialogus de Vita Ottonis Episcopi Babenbergensis*, wyd. J. Wikarjak, MPH, seria 2, t. 7, cz. 3, Warszawa 1974.
- [Inwentarz], *Kammin, Domschatz, Urkunden, Drucke*, Sonderausstellung 1 II bis 3 V 1934, Stettin 1938.
- Kantzow T., *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, t. 1, przekł. K. Gołda, Szczecin 2005.
- Klempin R., *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns aus der Zeit Bogislafs X*, Berlin 1859, s. 333–339.
- Pommersches Urkundenbuch, t. 1: lata 786–1253 (red. R. Klempin), Szczecin 1868; t. 2, cz. 1, lata 1254–1278 (red. R. Prümers), Stettin 1881; t. 2, cz. 2, lata 1278–1286 (red. R. Prümers), Stettin 1885; t. 3, cz. 1, lata 1287–1295 (red. R. Prümers), Stettin 1888; t. 4, cz. 1, lata 1301–1306 (red. G. Winter), Stettin 1902; t. 4, cz. 2, lata 1307–1310 (red. G. Winter), Stettin 1903.
- Relatio de piis operibus Ottonis episcopis Bambergensis* [powstała w 1139 r.], Hanower 1888, t. 15, cz. 2, s. 1151–1166.
- Sancti Ottonis Episcopi Babenbergensis Vita Priefligensis*, wyd. J. Wikarjak, MPH, seria 2, t. 7, cz. 1, Warszawa 1966.
- Thietmar, *Kronika Thietmara*, z łac. przetłumaczył, wstępem poprzedził i komentarzem opatrzył M.Z. Jedlicki, Biblioteka Tekstów Historycznych, t. 3, Poznań 1953.

Opracowania

- Abraham W., *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962.
- Banaszak M., *O początkach biskupstwa poznańskiego dyskusyjnie*, Poznań 2002.
- Berghaus H., *Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen*, Bd. 6, *Kreise Kamin und Greifenberg*, Anklam 1870.
- Bończa-Bystrzycki L., *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w granicach diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (X–XX/XXI wiek)*, Koszalin 2012.
- Borchers W., *Der Kamminer Domschatz*, Stettin 1934.
- Bronisch G., Ohle W., *Kreis Kammin Land*, Stettin 1939.
- Cnotliwy E., *Pozostałości budownictwa drewnianego z X–XII w. ze stanowiska 4 w Wolińcu*, „Materiały Zachodniopomorskie” 8 (1962), s. 58–59.
- Deptuła C., *Biskupstwo w Kołobrzegu – problem upadku*, STNKUL 18 (1970), s. 94–99.

- Dola K., *Białogard*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 366.
- Dola K., *Kołobrzesckie biskupstwo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 427–428.
- Drażkowski H., Roznerska M., Kostynowicz R., *Prace konserwatorskie w katedrze kamińskiej w latach 1962–1963*, „Materiały Zachodniopomorskie” [1964] 10 (1965), s. 417–425.
- Dziemba R., *Kościół katolicki w Kołobrzegu na tle przemian społeczno-politycznych w latach 1945–1990*, Kołobrzeg 2006.
- Dziewulski W., *Biskup pomorski Wojciech*, „Zapiski Historyczne” 23 (1957), z. 4, s. 7–42.
- Dziurła H., *Zabytki Kamienia Pomorskiego*, „Szczecin” 4–5 (1958), s. 49–64.
- Eggert H., *Der Dom zu Kammin*, Geifswald 1935.
- Harasimowicz J., *Sztuka reformacji na Pomorzu Zachodnim i Środkowym Nadodrzu. Stan i perspektywy badań*, „Biuletyn Historii Sztuki” 54 (1992) 3, s. 1–12.
- Hauziński J., *Synod gnieźnieński roku 1000 a ideologia cesarskiego uniwersalizmu*, w: *Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors*, Stolpensi 1993, s. 41–63.
- Holzapfel H., *Reinbern, pierwszy biskup Pomorza*, w: *W 1000-lecie powstania biskupstwa w Kołobrzegu*, red. I. Jeż, Koszalin 2000, s. 13–46.
- Hoogeweg H., *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, t. 1, Stettin 1924.
- Jasienica P., *Polska Piastów*, Warszawa 1990.
- Kiersnowscy T i R., *Życie codzienne na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*, Warszawa 1970.
- Kiersnowski R., *Budownictwo zachodnio-pomorskie wieku XII w świetle źródeł pisanych*, „Wiadomości Archeologiczne” 19 (1953) 2–4, s. 105–135.
- Knapiński R., *Ikonografia patrocinum konkatedry w Kołobrzegu*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu*, red. L. von Zitzewitz, Kulice 2001, s. 131, 135.
- Knopek J., *Od kapituły kolegiackiej do prepozytury terytorialnej. Na podstawie kołobrzesckiej organizacji kościelnej (II poł. XII – pocz. XIV w.)*, w: *Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors*, Stolpensi 1993, s. 107–117.
- Kochanowska J., Szczęsny M., Wejman G., *Organy katedry w Kamieniu Pomorskim*, Szczecin 1996.
- Kochanowska J., *Skarby Katedry w Kamieniu Pomorskim*, Szczecin 2004.
- Kochanowska J., Szczęsny M., Wejman G., *Die Domorgel in Kamień Pomorski*, Szczecin 1998.
- Kostynowicz R., Chmarzyński G., *Katedra św. Jana Chrzciciela w Kamieniu Pomorskim. Przewodnik* [b.m.r.w.].
- Kostynowicz R., *Katedra w Kamieniu Pomorskim. Informator*, Wrocław 2001.
- Kostynowicz R., *W cieniu trzech katedr (Z dziejów konserwatora zabytków sakralnych w Polsce północno-zachodniej)*, Szczecin 1999.
- Kołobrzeg. Wczesne miasto nad Bałtykiem*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Warszawa 2007.

- Kozłowski K., Podrański J., *Gryfici książęta Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1985.
- Kroczyński H., *Kołobrzeska konkatedra*, Kołobrzeg 1986.
- Krzymuska-Fafius Z., *Czternastowieczny krucyfiks z Kamienia Pomorskiego*, „Materiały Zachodniopomorskie” 3 (1957), s. 235–250.
- Krzymuska-Fafius Z., *Ółtarz główny prokatedry w Kamieniu Pomorskim i jego powiązania artystyczne*, „Materiały Zachodniopomorskie” 41 (1995), s. 303–318.
- Kücken L., *Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und Beiträge zur Geschichte des Camminer Dom-Capitels*, Cammin 1880.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 18 (1969), s. 289–352.
- Kumor B., *Kamieńska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 483–497.
- Labuda G., *Początki diecezjalnej organizacji kościelnej na Pomorzu i na Kujawach w XI i XII wieku*, „Zapiski Historyczne” 3 (1968), s. 29–34.
- Labuda G., *Polska granica Zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych*, Poznań 1974.
- Leciejewicz L., *Czy biskup Reinbern budował katedrę w Kołobrzegu?*, „Archeologia Historica Polona” 15 (2005), cz. 1, s. 59–67.
- Leciejewicz L., *Gdzie zostały umieszczone pierwsze siedziby biskupie na Pomorzu?*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu*, red. L. von Zitzewitz, Kulice 2001, s. 17–34.
- Leciejewicz L., *Kołobrzeg w okresie wczesnofeudalnym (do roku 1255)*, w: *Dzieje Kołobrzegu (X–XX wiek)*, t. 14, red. H. Lesiński, Biblioteka Słupska, Poznań 1965, s. 5–25.
- Leciejewicz L., *Kołobrzeg – siedziba biskupa Reinberna w 1000 roku*, w: *Memoriae amici et magistri*, red. M. Drewicz, W. Mrozowicz, R. Żerelik, Wrocław 2001, s. 37–43.
- Leciejewicz L., *Początki nadmorskich miast na Pomorzu Zachodnim*, Wrocław 1962.
- Leonhardi F.G., *Erdbeschreibung der preussischen Monarchie*, Bd. 3, Abt. 2, Halle 1794.
- Lüpke W., *Die Gründung der Domkirche zu Kammin*, „BStudien AF” 26 (1876), s. 1–25.
- Maleczyński K., *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- Mielczarek P.T., *Kołobrzeska konkatedra*, „Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne” 6–8 (1975), s. 178–197.
- Nowacki J., *Początki biskupstwa poznańskiego*, Poznań 2000.
- Ohle W., *Do dziejów katedry w Kamieniu Pomorskim*, „Materiały Zachodniopomorskie” 5 (1959), s. 331–377.
- Okoń M., *Granice średniowiecznej diecezji kamieńskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 35 (1987), z. 2, s. 41–59.
- Petersohn J., *Die Camminer Missionskirche und ihr Weihetitel*, Forschungen und Quellen zur pommerschen Kulturgeschichte vornehmlich des 12 Jahrhundert, Köln–Wien 1972, s. 11.
- Piętkowski P., *Biskupstwo pomorskie jako początek biskupstwa kamieńskiego*, Wrocław 2015.
- Rębkowski M., *Chryścianizacja Pomorza Zachodniego. Studium archeologiczne*, Szczecin 2007.

- Rębkowski M., *Ecclesia Santi Nicolai w Lubinie. Kościół godowy z doby pomorskich misji Ottona z Bambergu*, w: *Kościół w dobie chrystianizacji*, red. M. Rębkowski, Szczecin 2016, s. 225–238.
- Rosik S., *Conversio gentes Pomeranorum. Studium świadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*, Wrocław 2010.
- Rosik S., *Ecclesiae de ramis arborum, ut novella tunc plantatio exigebat, construxit. Pierwsze pomorskie kościoły w świadectwie o misyjnych dokonaniach św. Ottona Bambergu (XII wiek)*, w: *Kościół w dobie chrystianizacji*, red. M. Rębkowski, Szczecin 2016, s. 203–214.
- Rosik S., *Reinbern – Salsae Cholbergensis aecclesiae episcopus*, w: *Salsa Cholbergensis. Kołobrzeg w średniowieczu*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2000, s. 85–93.
- Rymar E., *Biskupi – mnisi – reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamieńskiej*, Szczecin 2002.
- Rymar E., *Rodowód Księżąt Pomorskich*, t. 1, Szczecin 1995.
- Rymar E., *Święta Studnia, czyli misyjne dzieło Patrona Pyrzyce św. Ottona, biskupa bamberskiego i pamięć o nim poprzez wieki*, Pyrzyce 2006.
- Silnicki T., *Początki chrześcijaństwa i organizacji kościelnej na Pomorzu*, w: T. Silnicki, *Z dziejów Kościoła w Polsce*, Warszawa 1960, s. 105–200.
- Skibiński S., *Katedra w Kamieniu Pomorskim*, Poznań 2002.
- Spuhrmann R., *Der Camminer Dom*, Cammin 1922.
- Spuhrmann R., *Die Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und des Camminer Domkapitels*, Kammin 1924.
- Stępiński W., *Biskupstwo pomorskie w Uznamiu w XII w.*, „Materiały Zachodniopomorskie” 17 (1971), s. 167–172.
- Stępiński W., *Kamień Pomorski w XII i XIII wieku*, Warszawa–Poznań 1975.
- Stępiński W., *Uwagi do najstarszych dziejów Kościoła w Kamieniu Pomorskim do XIV w.*, „Prezbiterium” 1974, nr 6–8, s. 23–34.
- Tyc T., *Polska a Pomorze za Bolesława Krzywoustego*, *Roczniki Historyczne* 2 (1926), s. 20.
- W nieustannej trosce o Polską diaspore*, red. R. Nira, M. Szczerbiński, K. Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2012.
- Wehrmann M., *Kammin als Begräbnisstätte pommerscher Herzöge*, „Monatsblätter” 6 (1934), s. 81–83.
- Wehrmann W., *Das Bistum Usedom*, „Monatsblätter der Gesellschaft für pommersche Geschichte u. Altertumskunde” 49 (1935), s. 17–20.
- Weiss A., *Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie*, Lublin 1992.
- Wejman G., *Kamień Pomorski – Miasto zabytków*, Wrocław 2004.
- Wejman G., *Organizacja kościelna Kamienia Pomorskiego w latach 1124–1544*, Szczecin 1997.

POCZĄTKI POMORSKICH KATEDR

Streszczenie

Katedra (gr. *kathedra* – krzesło, siedziba) oznacza kościół biskupa diecezjalnego (łac. *ecclesia cathedralis*), arcybiskupa (archikatedra) lub patriarchy (kościół patriarchalny). Jako kościół biskupa jest zazwyczaj miejscem pochówku biskupów diecezjalnych. Termin „katedra” odnosi się również do konkatedry oraz prokatedry. Niekiedy katedra jest zwyczajową nazwą głównego kościoła miasta.

Miniona 1050. rocznica chrztu Polski znalazła swoje szczególne miejsce w przestrzeni Poznania, Gniezna czy Ostrowa Lednickiego, ale rozszerzyła się również nad Odrę i Bałtyk. Kiedy powstało biskupstwo w Poznaniu, jej rządcą rozciągał swoją jurysdykcję na cały kraj, czyli aż po Wolin. Kiedy zaś powstała metropolia gnieźnieńska, w jej skład weszło biskupstwo w Kołobrzegu. To tutaj, jak również później w Wolinie, a przede wszystkim w Kamieniu Pomorskim należy szukać początku pomorskich katedr.

Dzisiaj nad Szczecinem i Koszalinem górują katedry, które w założeniach nie były nimi. Po pierwszej katedrze w Kołobrzegu nie ma śladu, podobnie po drugiej, wolińskiej, pozostał tylko krzyż z obeliskiem. Do naszych czasów przetrwała tylko katedra kamieńska, od 28 czerwca 1972 roku – konkatedra. Ona to powinna stać się oczkiem w głowie dla wszystkich mieszkańców Pomorza Zachodniego i nie tylko, gdyż lud pomorski, kochający piękno i muzykę, na to zasługuje. A od strony naukowej cenną byłaby publikacja naukowa, a także albumowa traktująca szeroko o tej jedynej na Pomorzu Zachodnim, budowanej od podstaw, katedrze.

Słowa kluczowe: Pomorze, biskupstwo, katedra, Kołobrzeg, Wolin, Kamień Pomorski

THE ORIGINS OF THE POMERANIAN CATHEDRALS

Summary

Cathedral (greek *Kathedra* – chair, seat) is the church of the diocesan bishop (lat. *Cathedralis ecclesia*), Archbishop (Metropolitan Cathedral) or Patriarch (patriarchal church). As a bishop's church, it is usually the burial place of the diocesan bishops. Cathedral term also refers to the co-cathedral and pro-cathedral. Sometimes the cathedral is the common name of the main church of the city.

The past 1050 anniversary of the baptism of Poland found its special place in the space of Poznań, Gniezno, or Ostrów Lednicki, but also extended to the Oder and the Bal-

tic Sea. After foundation of the bishopric in Poznan, her steward extended the jurisdiction over the whole country, up to Wolin. When the metropolis in Gniezno was founded, it was also consisted of a bishopric in Kołobrzeg. It is here, as well as later in Wolin, especially in Kamień Pomorski, one should look for the start of the Pomeranian cathedrals.

At present, Szczecin and Koszalin are dominated by the cathedral churches, which were not built for the purpose of being cathedral. There is no sign after the first cathedral in Kołobrzeg, just like after the second cathedral in Wolin – there is only the cross and the obelisk. Until our times only Cathedral in Kamień survived – 28th June 1972 it became co-cathedral. Cathedral in Kamień should become the apple of the eye not only for all the inhabitants of Western Pomerania, because the people of Pomerania love beauty and the music and deserves it. There should be an scientific publication, as well as photo album treats extensively about this cathedral, only one in Western Pomerania built from scratch as the cathedral.

Keywords: Pomerania, bishopric, cathedral, Kołobrzeg, Wolin, Kamień Pomorski

Translated by Mirosława Landowska